

Курячий М. П. – Голова підкомітету з питань правового забезпечення діяльності податкових органів та запобігання правопорушень на митниці Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики, народний депутат України

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В Україні, як і в інших країнах світу, в умовах глобалізації стрімко зростають криміногенні складові тіньових економічних відносин. Ситуація ускладнюється через прорахунки в податковій, кредитній, монетарній і зовнішньоекономічній політиці держави, інші недоліки процесу соціально-економічних перетворень. Крім наведених економічних і політичних макрорівневих чинників тінізації економіки, з'явилися сприятливі технічні і технологічні умови здійснення транснаціональних тіньових фінансово-господарських операцій, що активізує діяльність транснаціональних злочинних формувань, зумовлює вчинення масштабних шахрайств, ухилення від оподаткування, корупції, зростання тіньового капіталообігу, тінізації національних і міжнародних економічних відносин, відтворення їх криміногенних чинників.

На жаль, у сучасній теорії і практиці ще не визначено загальноприйнятне поняття тіньової економіки, не розроблено відповідний теоретико-методологічний і методичний інструментарій пізнання її сутності, структури й динаміки, понятійний апарат. Під час висвітлення тіньової економіки використовують надто широкий, інколи побутово-жаргонний, спектр її визначень і ознак, іменуючи її другою, нелегальною, протизаконною, неврахованою, деструктивною, нерегламентованою, неофіційною, прихованою, фіктивною, паралельною, чорною, підпільною тощо.

Потребують об'єктивного, науково обґрунтованого пояснення криміногенні й некриміногенні тіньові процеси та прояви, які здійснюються з використанням легітимних фінансово-господарських інструментів, складних програмно-інформаційних комплексів і мереж Інтернет. Стає дедалі більш

зрозумілим, що феномен тіньової економіки має міждисциплінарний характер і сягає за межі предмета однієї з правових, економічних або управлінських наук. Міждисциплінарний характер явища тіньової економіки, необхідність інтегрованого економіко-правового та кримінологічного підходу до її вивчення, розроблення науково обґрунтованих заходів протидії процесам тінізації фінансово-господарських відносин створюють причиново-детермінаційні передумови детального дослідження цієї теми.

Попри те, що явище тіньової економіки притаманне кожній з країн світу, навіть побіжний аналіз доводить, що чим розвиненіша й заможніша країна, тим нижчий рівень тіньової економіки вона має. Розрахунки питомої ваги тіньового сектору української економіки із застосуванням різних методик свідчать, що він становить майже 40–50 % ВВП. У Франції, зокрема, цей показник дорівнює 14,9 %, Німеччині – 16,3 %, Іспанії – 19 %, Італії – 21 %, Швейцарії – 6,5%, найвищий у бідній країні ЄС – Болгарії (30,6 %). Так, за оцінками окремих фахівців, близько 55 % українських підприємств повністю або частково працюють у тіні та, відповідно, не сплачують податків до Державного бюджету України.

Мінекономіки України оцінює тіньову економіку чотирма методами: витрати населення (роздрібний товарообіг), електричний метод, монетарний метод і метод збитків підприємств. Але жодна з методик розрахунку тіньової економіки чітко не вказує, що саме охоплює показник рівня тіньової економіки в Україні. Експерти інтерпретують ці цифри по-різному.

Одно незаперечно, занадто високий рівень тінізації економіки (за оцінками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, критичним рівнем вважається 40 % від офіційного рівня ВВП в країні) негативно впливає на імідж держави, його конкурентоспроможність, ефективність структурних і інституційних реформ, а також зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів, збільшення рівня криміналізації суспільства і економіки шляхом збільшення кількості економічних злочинів і проникнення капіталу кримінального походження.

В Україні нині не втрачає актуальності проблема нелегального виробництва та збуту продукції, фіктивних угод і

грошових операцій. Неефективна фінансова політика призводить до зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, а також зростання тіньового сектору економіки. Причому складовою тіньових процесів і загрозою економічної безпеки України є непродуктивний відтік капіталу за межі країни. За висновками окремих західних експертів, на один заведений долар США в Україну шість доларів виводиться за її межі (протягом останнього десятиліття з України виведено близько 116 млрд доларів США).

Основними причинами, що гальмують процес виходу економіки України з тіні в умовах фінансово-економічної кризи, є такі:

- надмірно високий рівень корупції;
- уповільнення інституційних і фінансово-економічних змін;
- системні вади фінансово-бюджетної політики;
- надмірний фінансовий тиск, що призводить до ухилення від сплати податків;
- відсутність повноцінного ринкового середовища;
- бракування контролю з боку держави за тіньовими фінансовими потоками;
- нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату;
- неузгодженість фінансової політики держави з інтересами суб'єктів господарювання;
- масове виведення тіньового капіталу за кордон;
- недостатній захист інвесторів;
- напружена політична та соціально-економічна ситуація, пов'язана з воєнними діями на Сході України.

Україна зацікавлена у виході бізнесу з тіні. У боротьбі з тіньовими процесами треба враховувати об'єктивну реальність і світовий досвід, який свідчить, що в реальних політичних, економічних і соціальних умовах повністю подолати тіньову економіку практично неможливо. Орієнтиром може бути лише її обмеження до рівня розвинутих країн світу, досягти якого у стислі строки можна лише за умов ефективного розвитку економіки, створення надійної та стабільної правової системи регулювання ринкових відносин, істотного піднесення рівня життя більшої частини населення країни.

Реалізація цього завдання повинна слугувати підґрунтям діяльності новоствореної Служби фінансових розслідувань, яка

буде акумулювати функції податкової міліції й інших підрозділів правоохоронних органів із захисту економіки.

Необхідно всіляко оптимізувати форми кримінального аналізу на підставі отриманих оперативних даних, аналізу ризиків (CIRAM), які широко використовують у Європейському Союзі. Для цього передусім необхідно приділити значну увагу підготовці кадрів служби, створити ефективну й гнучку систему підготовки персоналу з питань інформаційного аналізу, і найголовніше – запровадити сучасні технології щодо оцінки й аналізу ризиків.

Обов'язково також слід ураховувати такий чинник, як інерційність мислення, тобто наші звички, які можуть гальмувати процес детінізації.

Навіть якщо водночас змінити процедуру адміністрування податків і їх ставки, економічні агенти продовжуватимуть функціонувати в межах наявних шаблонів поведінки. Прискорити процес позбавлення від поганих звичок і перехід з неформального сектору у формальний допоможе жорсткий, але справедливий механізм інфорсменту (англ. *enforcement*), тобто забезпечення виконання контрактів, їх захист і примушення до їх виконання.

Інакше кажучи, висока ймовірність покарання в разі порушення законів підвищує «ціну» заняття кримінальною економічною діяльністю, тим самим підштовхуючи економічного агента на користь вибору працювати в легальному секторі економіки.

Мазур І. І. – доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри підприємництва
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Тіньова економіка – це складна та багатопланова категорія, тому в історії світової наукової думки деякі її аспекти на різних етапах історичного розвитку знаходили своє відображення в працях філософів, соціологів, юристів, психологів, економістів, політологів і політиків.

Здійснений аналіз наукових праць дає змогу констатувати недостатнє методологічне обґрунтування зазначеної проблеми.